

TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiyede Şeker Politikası

Doçent Dr. Abdullah Türkoğlu

I — ŞEKER ENDÜSTRİSİNİN KURULUŞU

Türkiyede ilk defa 1926 tarihinde şeker istihsal edilmeğe başlanmış sa da şeker endüstrisi kurma teşebbüsleri oldukça eski bir tarihe maliktir. Tanzimatta memleketimize giren yenilik ve sanayileşme cereyanları arasında yurtta şeker endüstrisi kurulması düşünceleri de vardı. Avrupada olduğu gibi pancardan şeker istihsal edilmek isteniyordu.

İlk teşebbüs 1839 tarihinde Necip Paşa tarafından yapılmıştı. Memlekette bir pancar şeker fabrikası kurulmak üzere Almanyadan bütün tesisat getirildiği halde paşanın vefatı dolayısıyla teşebbüs akim kaldı. Bu tarihten sonra pancar yetiştirilmek üzere zaman zaman faaliyete geçilmiş, Fransadan, Almanyadan getirilen tohumlarla memleketin muhtelif bölgelerinde denemeler yapılmıştı.

Osmanlı İmparatorluğunun hassa müş'iri Rauf Paşa Uzunköprüdeki çiftliğinde ekilen pancarların Avrupada yapılan tahlillerde muvafık netice vermesi üzerine Hükümetten 1900 yılında şeker fabrikası kurmak imtiyazını aldı ve tesis için Ecnebi fabrikalarına müracaat etti. Kapitülasyonların mevcudiyeti dolayısıyla ithalât resminin çoğaltılmaması yüzünden dahilde kurulacak bir fabrika mahsulâtının ecnebi fabrikalar mahsulâtına rekabet edemeyeceği, ecnebi mütehassısların tetkiki ile de anlaşıldığından fabrikanın tesisine imkân hâsıl olmadı.

Gümrük resminde advalorem sistemi 15 Eylül 1916 da kaldırılarak yerine Hususî Tarife "Tarife Specifique,, konuldu. O vakitler Ziraat Nâzırı olan Mustafa Şeref, şeker sanayii tesisi için bir lâyiha da hazırlamıştı ¹. Bu sırada bir Alman gurubu memleketimizde şeker fabrikası kurmak üzere teşebbüse geçerek hazırlığa başlamıştı.

Birinci Dünya Harbinin mağlubiyetle sona ermesi, bu teşebbüsü de neticesiz bıraktı. Umûmî harpte ve İstiklâl harbinde halka ve orduya şe-

(1) Abidin İhsan, Şeker, İstanbul 1935. S. 36.

ker temini hususunda çok sıkıntı çekilmiş, bütün memlekette şeker zarurî bir gıda maddesi olmaktan çıkarak bir lüks maddesi halini almıştı.

Cumhuriyet kurulunca şeker sanayiinin doğmasıyla neticelenen ilk teşebbüslere geçilmesine yol açtı. Hükûmetin şeker sanayiini teşvik ve himaye etmesini dahi beklemeden Uşaklı çiftçi (Molla Ömer Zâde Nuri) nin teşebbüsü ve Uşakla civarındaki binlerce köylünün elbilriği ile 1923 nisanında Uşak Terakki Ziraat T. A. Şirketi kuruldu. Şirket, Uşakta şeker fabrikaları kurmak, şeker imâl ve ticaretine ait her türlü zirai, sinai ve ticari muamelâtla iştigal ve müessesat ihdas etmek, hükûmetten şeker imâl ve ticaretine ait inhisarlar talep etmek gayesile kurulmuştu. 600 bin lira sermaye ile işe başlayan bu teşebbüs önce beheri iki lirahk hâmiline muharrer 600 bin adet hisse senedi çıkarmışken 1926 da bunu bir misli artırdı ².

Cumhuriyet Hükûmeti bu halk teşebbüsünü iyi karşılayarak 5 Nisan 1925 tarihinde kabul edilen 601 sayılı kanunla şirkete büyük miktarda yardım etti. Ticaret Vekâleti vasıtasıyla şirkete 50 bin lira verilmesi taahhüt edildiği gibi sanayi ve maadin bankası 180 bin lira ile şirket sermayesine iştirâk ettirildi.

Aynı kanunla kurulacak şeker fabrikalarına komşu 5 il hududunu geçmemek şartıyla 25 sene müddetle fabrika tesis ve işletme imtiyazı verildi. İstihsal olunan şeker 8 sene müddetle istihlâk vergisinden muaf tutulacak, yetiştirilen pancardan 10 sene mahsulâtı araziye vergisi alınmayacak, fabrika için lâzım maden kömürü, linyit ve taş ocakları imtiyaz müddetince rüsumdan muaf olacak, fabrikaya ait ham ve mamul maddeler devlete ait nakil vasıtalarında üçte bir nisbetinde tenzilâtlı tarifeye tâbi tutulacak, fabrika memur ve amelesi 10 sene kazanç vergisinden muaf olacaklardı.

Uşaktan sonra ikinci fabrika Alpullu'da kuruldu. 1925 tarihinde İstanbul ve Trakya şeker fabrikaları T. A. Şirketi tesis edilmiş buna da maliye 200 bin lira yardım etmişti ³.

Hükûmet bu şirketleri bir taraftan para yardımı ve vergi muafiyetleri ile desteklerken diğer taraftan istihsal ettikleri mamulleri haricin rekabetine karşı korumak çareleri arıyordu. 601 numaralı kanunda bu hususta bazı tedbirler de alınmış, fakat Lozan muahedesinin üçüncü maddesine göre gümrük tarifelerinin değiştirilmesi ancak 5 sene sonra

(2) Abidin İhsan, a. g. e. S. 46

(3) Şirketin hissedarları %68 nisbetinde İş Bankası %10 nisbetinde Ziraat Bankası, %22 nisbetinde Trakya İlleri Özel İdareleri %22 nisbetinde de Trakya köylüsünün de dahil olduğu hususî şahıslardan müteşekkildi.

mümkün olduğundan gümrük resimleriyle lâzım geldiği şekilde himaye tesis edilememiştir. Lozan muahedesinde her hangi bir mal üzerinde inhisar tesis etmek hakkı hiç bir kayda tâbi tutulmamış olduğundan hükümet gümrükle yapamadığı himayeyi inhisar yolu ile yapmağı düşünerek 1926 tarih ve 724 sayılı kanunla memlekette şeker inhisarını tesis etti.

Şeker İnhisarı Kanunu ile Hükümet hariçten şeker ithalini inhisar altına aldığı gibi dahilde istihsal olunan şekerin maliyet fiyatına kiloda 8 kuruş inhisar resmi ilâve etmek suretiyle mübayaasını da deruhte etmişti ⁴.

Bu suretle hem memleket şeker ihtiyacının karşılanması, hem de dahilde istihsal edilen yüksek maliyetli şekerin himayesi sağlanmış oluyordu.

Şeker İnhisarı Kanunu bilâhare çıkarılan 1 Haziran 1929 tarih ve 1499 sayılı Gümrük tarifesi kanunu ile lâğvedilmiş, bir sene sonra kabul edilen 1718 sayılı kanunla da memlekette şeker istihlâk vergisi teessüs etmişti. Önce kiloda 6 kuruş olan istihlâk vergisi Mayıs 1929 da çıkarılan 1994 sayılı kanunla 8 kuruşa, 5 Mayıs 1934 de mer'iyete giren 2472 sayılı kanunla da 12 kuruşa yükseldi.

Uşak Terakki Ziraat T. A. Şirketi sermayesinin azlığı dolayısıyla Millî Bankalarla resmî müesseselerin durmadan yaptıkları yardımlara rağmen 1925 işletme yılında 7.000, 1926 da 13.700, 1927 de 529.000, 1928 de 93.400, 1929 da 1.060.000, 1930 yılında 1.137.000 lira zarar etmişti ⁵,

Şirket bu suretle 1930 yılında Sanayi ve Maadin, Ziraat ve İş Bankalarıyla şeker ve petrol inhisarlarına 5 milyon lira borçlu vaziyette idi.

Alpulu Fabrikası da ilk senelerde zarara çalışmış, 1929 bilançosunda büyük bir kısmı devlete ve millî bankalara ait olmak üzere işletmeye bağlanan yabancı sermaye yekûnu 5 milyon liraya yaklaşmıştı. Yapılan bütün himayelere rağmen istenildiği şekilde inkişaf etmeyen bu sanayiın hususî teşebbüslerin elinden alınarak devletleştirilmesinde faide görüldüğünden 19 Haziran 1930 tarih ve 1709 sayılı kanunla Fabrikaların Millî Bankalar tarafından teşkil edilecek bir şirkete devredilmesini ve Maliyenin bu şirkete 2,5 milyon lira ile iştirâkini ayrıca da 1,5 milyon liralık avans vermesi derpiş edilmiş, ancak bu kanun tatbik edilememiştir ⁶.

(4) Abidin İhsan, a. g. e. S. 37

(5) Abidin İhsan, a. g. e. S. 46

(6) Abidin İhsan, a. g. e. S. 46

Yalnız, Ticaret Kanunu hükümlerine göre zarar miktarı sermaye-
sinin üç mislinden fazlasına baliğ olan Anonim Şirketlerin tasfiyesi icap
ettiği ve Uşak Terakki Ziraat T. A. Şirketinin zararları yekûnu 1930
yılında bu haddi aştığından tasfiyeye tâbi tutulmuştu. Tasfiye heyetince
satılığa çıkarılan fabrikayı aynı sene Sanayi Bankası satın aldı ⁷.

1926 - 30 devresi şeker sanayiimizin tecrübe devresi olmuştu. Fab-
rika tecrübe ve bilgilerinin gittikçe artması, köylünün pancar ziraatine
daha iyi alışması ve düşük hububat fiyatlarına nazaran pancar fiatlan-
nın çiftçiye daha uygun gelmeye başlaması dolayısıyla bu devreden sonra
hem Uşak ve hem de Alpullu fabrikaları istihallerini arttırmağa ve kam-
panyalarını kârla kapatmağa başladılar.

1932 yılı sonuna doğru iki şeker fabrikamızın yaşama şartlarını bu-
labilmiş ve memleketimizde başarılı bir şeker endüstrisi kurulabileceğinin
inandırıcı derecelerini göstermiş olmasından cesaret ve kuvvet alan yeni
bir teşebbüsün doğduğu görüldü. İş Bankasının %50, Ziraat Bankasının
%24,5; Sanayi ve Maadin Bankasının %24,5 sermayeye iştirâkiyle mey-
dana getirilen 3 milyon lira sermayeli "Anadolu Şeker Fabrikaları T. A.
Şirketi,, çok büyük bir sür'atle işe başhıyarak 1 Şubat 1933 tarihinde
Eskişehir'de bir üçüncü Şeker Fabrikasının temelini attı.

Kurulması hattâ dünya ölçülerine kıyasla dahi rekor teşkil edecek
bir müddet zarfında bitirilmiş olan bu fabrikanın 20 Ekim 1933 de işlet-
mesine başlanmıştır ⁸.

Eskişehirde Şeker Fabrikasının henüz montajı devam ederken İş
Ve Ziraat Bankaları tarafından 3 milyon lira sermaye ile kurulan diğeri
bir Anonim Şirket de dördüncü şeker fabrikasının kurulmasına teşeb-
büs etmişti.

Önce Sivas'da kurulması düşünülen bir fabrikanın sonradan müte-
hassısların yaptıkları tetkikat neticesinde Turhalda kurulması münasip
görülerek 7 Kasım 1933 de burada temeli atıldı.

Memleketimizde şeker ihtiyacını karşılama yeterliğine varmak gaye-
sile kurulan bu fabrikanın bir taraftan inşa ve tesis faaliyeti ilerlerken
diğeri taraftan da ilk kampanyasında işleyeceği pancarın yetiştirilmesi te-
şebbüslerine geçilmiş ve Fabrika 26 Eylül 1934 tarihinde işlemeğe baş-
lamıştı⁹.

(7) Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. 1942 yılı Umumi Murakabe Heyeti
raporu, S. 7.

(8) Türkiye Şeker Sanayii, kuruluşu, gelişmesi, olgunlaşması, 1926-1950
Türkiye Şeker Fab. A. Ş. Yayınlarından; Ankara 1950, S. 11

(9) Türkiye Şeker Sanayii, kuruluşu, gelişmesi, olgunlaşması, 1926-1950
Türkiye Şeker Fab. A. Ş. yayınlarından, Ankara 1950, S. 11

İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T. A. Şirketinin hususî şahıslara ait %20 sermayesi müstesna tamamen İş. Zirat Bankası ve Sümerbank'ın malı olan bu dört şeker fabrikasının yıllık istihsal kapasitesi memleketin ihtiyacını karşılayabilecek seviyeyi bulmuştu.

II — ŞEKER ENDÜSTRİSİNİN TEMERKÜZÜ:

“Yüksek Kapasiteli bir şeker sanayiinin kuruluşu ile beraber yeni bir problem, yani Türkiye’de şekerin istihlâk hacmi mevzuu mühim bir iktisadî mes’le olarak meydana çıktı.

Halkın istihlâk kabiliyetinin artışı, yani istihlâkin artış temposu, şeker sanayiinin tesis temposu ile muvazi gitmiyor gibi görünüyordu. Diğer taraftan istihlâk edilecek şekerin tamamen dahilde istihsalı, hazinenin şeker ithalâtından mütevellit varidat fasıllarını ilgilendiriyordu. Binaenaleyh bir taraftan istihlâki arttırmak ve busuretle Türk Şeker Sanayiine emin bir dahili mahreç temin etmek, diğer taraftan ithalât mevzuunu da yeniden mütalâa eylemek zoru karşısında kalmıştı. İstihlâkin artışı bittabi her şeyden evvel bir fiat tenzihî mevzuu idi. Bu ise maliyetlerle sıkı sıkıya alâkalı bulunuyordu,¹⁰.

Kurulan dört şeker fabrikasının istihsal kapasitesi 1934 yılında 70-75 bin tonu bulduğu halde 1929-30 yıllarında 70 bin tonu aşan dahili istihlâk, buhranın tesiriyle halkın satın alma gücü azaldığı, buna mukabil şeker fiyatı 37-40 kuruşta sabit kaldığı için 50 bin tona düşmüştü. Şeker istihlâkini arttırmak için çare aramak üzere toplanan fabrika mümessilleri her fabrikaya muayyen satış miktakası tahsisine, şeker fiatlarının aynı esaslara göre tesbitine ve satışların müşterek bir büro vasıtasıyla yapılmasına karar vermişlerdi.

Alınan bu kararların dâvayı kökünden halledemeyeceği anlaşıldığından İktisat Bakanlığı 1934 yılında Milletlerarası Şeker istatistik bürosu şefi Mikusch’u memlekete dâvet ederek fabrikaların durumunu, şeker maliyetlerinin indirilmesi imkânlarını ve şeker fiatlarının diğer memleketlerdeki fiyatlara nazaran pahalı olup olmadığını tetkik ettirdi. Bu zat, Vekâlete verdiği raporda memleketimizdeki şeker maliyetlerinin diğer memleketlerdekinden fazla olduğunu, bu durumun değiştirilmesine hiç bir çare bulunmadığını, fiyatlarda sun’î yükselme mevcut olmadığını, memlekette şeker sanayiinin kurulması ve pancar ziraatinin

(10) Türkiye Şeker Fab. A. Ş. 1942 Yılı Umumi Murakabe Heyeti Raporu, S. 8.

yayılması için şeker fiyatlarındaki bu pahalılığın zarurî olduğunu bildirdi ¹¹.

Pancar ziraatinin çiftçiye temin ettiği faydeleri daha geniş sahalara yaymak ve büyük bir kitleyi bu sanayiî nimetlerinden faydelendirmek için memlekette şeker istihâlinin artırılması, bunun için de muhakkak surette fiyatların indirilmesi icap ettiğini düşünen Hükümet bu raporla da iktifa etmiyerek 20 Aralık 1934 tarihinde bir şeker rasyonelizasyonu komitesi kurdu. Bu komite şeker fabrikalarının rasyonelleştirilmesiyle şeker fiyatlarının indirilmesi imkânlarını etraflıca araştırdıktan sonra düşüncelerini bir raporla Ekonomi Bakanlığına bildirdi. Rapor da, mevcut şeker şirketlerinin tasfiyesi ile dört fabrikanın yeniden kurulacak milli bir şirket idaresinde birleştirilmesi, şeker istihlâkinin artması için fiyatların memleketin her tarafında müsavi olması icap ettiğini beyan ve pancar ziraatinin geliştirilmesiyle şeker istihsalinin rasyonelleştirilmesi hususunda bazı tavsiyelerde bulunulmuştu ¹².

Bu raporlardan sonra Hükümet memlekette şeker istihlâkinin artırılmasının satış fiyatlarının indirilmesiyle, şeker sanayii çalışmalarının rasyonelleştirilmesi ve koordinasyon da, mevcut 4 fabrikayı bir tek idarî ve mali bünyeye bağlamakla mümkün olacağına kanaat getirdiğinden bu fikirlerin tahakkuk şartlarını tesbit eden geniş bir proje hazırlandı ¹³.

Bu projede mevcut şeker şirketlerinin tasfiyesi ile hepsini içine alan yeni bir şirket kurulması ve 22 milyon lira sermayeli bu şirkete İş ve Ziraat Bankaları ile Sümerbankın müsavi hiseselerle iştirâkleri, şeker satış fiyatlarının %32 nisbetinde ucuzlatılarak kristal şekerin kilosu 25 ve küp şekerinin kilosu da 28 kuruşa indirilmesi, şekerin maliyet fiyatını düşürmek maksadıyla amortismanların asgarî had üzerinden hesaplanması kararlaştırılmıştı.

Bütün teknik malî ve iktisadî zaruretleri bir arada tetkik ederek gerekli tedbirlere işaret eden bu proje derhal tatbik mevkiine konuldu. evvelâ 6 Temmuz 1935 tarihinde yukarıda zikredilen esaslar dahilinde "Türkiye Şeker Fabrikaları T. A. Şirketi", teşekkül etti. Mevcut dört şeker fabrikasının idarî, malî ve teknik teşkilâtı bu şirkete devredilerek şeker sanayimiz toplu ve plânlı bir çalışma organı haline getirilmiş oldu. Bir taraftan yeni şeker şirketinin teşkilî işi ile uğraşılırken diğer taraf-

(11) Mütihazasının 14 Nisan 1934 tarihli raporu (Matbu değil)

(12) 17-1-935 tarihli Komite raporu. (Matbu değil)

(13) İsmet İnönü'nün Başbakanlığı zaamında yapılan bu projeye "İnönü projesi", denilmektedir.

tan da Hükümet projede gösterilen diğer hususların tatbikine çalışıyordu. Memlekette şeker istihsal ve istihlâkinin yekdiğerine göre ayarlanması lâzımdı. İstihsalin istihlâke nisbetle daha az artması takdirinde tahassül edebilecek sıkıntıyı önlemek üzere fabrikalar için en elverişli görülen istihsal hacminin tahdidi düşünülerek 17 Haziran 1935 tarih ve 2785 sayılı kanunla bu hususta bazı esaslar kabul edildi. Bu kanunda kabul edilen hükümlere göre her sene dahilde istihsal edilecek şekerle hariçten ithal edilecek miktarın tâyini işi hükümete bırakıldığı gibi dahilde istihsal edilen şeker miktarına göre, istihsal miktarı arttıkça yükselen, azaldıkça düşen mütehavvil bir istihlâk resmi kabul edildi.

Hariçten ithal edilen şekerin beher kilosundan 15 kuruş gümrük resmi alınacaktı. Hükümet hariçten gelen şekere fazla gümrük resmi koyduğu halde dahilde istihsal edilen şekerden çok az istihlâk vergisi alıyordu. Bundan maksat dahildeki şeker sanayiini korumak ve şeker fiyatlarını mümkün olduğu kadar ucuz tutarak memleketin şeker istihlâk hacmini arttırmaktı. Dahili istihsal ihtiyaca yetmediği zamanlarda hariçten şeker ithaline müsaade edilmekle hem mühim bir gıda maddesi olan şeker ihtiyacının temini cihetine gidilmiş ve hem de az istihsal dolayısıyla noksan tahakkuk eden istihlâk vergisinin gümrük resmi ile karşılanması düşünülmüştü.

O zamanlar dört fabrikanın normal kapasitelerine ve mevcut pancar sahalarna göre memlekette her sene 65 bin ton şeker istihsal edileceği, istihlâkin de fiyatların indirilmesi dolayısıyla 75 bin ton olacağı düşünüldüğünden şeker muvazenemizin istihsal + ithalât suretinde temini esas olarak alınmış ve bu suretle memleketimizin şeker ihtiyacının tamamen dahilden temini harpten önceki devrede mümkün olamamıştır ¹⁴.

Şirket kurulduğu zaman mevcut kanaate göre memleketimizde şeker fiyatlarının pahalı olmasının başlıca sebebi istihlâk vergisinin fazlalığı, şirketlerin her sene kendilerine fazla kazanç hissesi ayırmaları ve kısmen de pancar fiyatlarının yüksek olması idi. 2785 numaralı kanunla istihlâk vergisi indirildiği gibi yeni kurulan şirketin yıllık kazanç miktarı da azamî bir hadde tahdit edildi. Bu kanuna göre şirketin yıllık kazanç nisbeti %9 dan fazla olduğu takdirde bu fazlanın sarfedileceği yeri Hükümet tâyin edecekti.

Memleketimizde pancar ziraatı yeni olduğu için kısa zamanda kurulan fabrikalar kampanyalarına lüzumlu pancarları temin etmek maksat-

(14) Türkiye Şeker Fab. A. Ş. 1942 Yılı Umumî Murakabe Heyeti Raporu, S. 10.

diyle önceleri pancara fazla fiyat vererek çiftçiyi pancar ekimine teşvik etmişlerdi. Bu fiyatlar yıl geçtikçe azaltılmış, nihayet şirketin kurulduğu 1935 yılında pancarın kilosu 1 kuruşa indirilmişti. Hükümet maliyeti düşürmek arzusuyla bunu daha da azaltarak 30 paraya indirdi. Fabrika ların müşterek bir idare altında toplanmaları ve işletmelerde yapılan bazı tadilat da maliyet masraflarının azalmasına yardım ettiğinden hükümet 1935 yılı içinde şeker fiyatlarını projede tesbit ettiği şekilde %32 nisbetinde ucuzlatarak kristal şekerin kilosunu 25, küp şekerin kilosunu da 28 kuruşa indirdi.

Şeker fiyatlarının ucuzlaması evvelce söylediğimiz gibi istihlak üzerinde derhal tesirini gösterdi. 1929 senesinde 75 bin tondan 1934 yılında 52 bin tona düşmüş olan yıllık şeker satışı miktarı 1935-36 yılında tekrar 70 bin tona yükseldi. 1936 senesinin ikinci nisfında memlekette 36 bin ton şeker satıldığına göre bir sene içinde Türkiyede istihlak edilen şeker miktarı %40 nisbetinde artmış bulunuyordu.

Şeker istihlak vergisi 26 Ocak 1938 tarih ve 3101 sayılı kanunla yeniden değiştirildi. Dört fabrikanın istihsal kapasitesi yine 65 bin ton olarak kabul edildiğinden bundan kiloda 5 kuruş istihlak vergisi alınması, istihsal artarsa artan beher yüz ton için vergiye 5 kuruş zam yapılması, istihsal 65 bin tondan aşağı olduğu takdirde de eksilen her 100 ton için 0,2 kuruş istihlak resminden tenzil edilmesi kararlaştırıldı.

Hükümet, memlekette doğrudan doğruya şeker istihsalini arttırmaya uğraştığı gibi şeker işleyen sanayiinin de mümkün olduğu kadar fazla şeker kullanmasını temin için bunlara işlemek üzere satın aldıkları şekerden tahdedilen istihlak vergisini iade ediyordu ¹⁵.

Şeker istihlakini arttırmak için alınan bu tedbirler çok iyi neticeler verdi. Nitekim memleketimizde yılda satılan şeker miktarı 1937 de 90.312; 1938 de 97.465; İkinci Dünya harbinin başladığı 1939 da da 100.621 tona çıkmıştı.

Pancar fiyatları 1938 yılına kadar hiç değişmeden 30 para olarak kalmış, 1939 yılında da bir kuruşa çıkarılmıştı. Şirketin pancar fiyatını indirdiği 1935 yılında bir çok kimseler köylünün bu fiyatla pancar ekimeceğini, gelecek senelerde pancar istihsalinin azalacağını ileri sürmüşlerdi. Fakat vaziyet hiç de düşünüldüğü gibi olmadı. Köylü işletmesinde pancara yıldan yıla daha fazla yer verdi. Von Flüge bunun sebebini şu suretle izah ediyor: "Umumiyetle nakit cihetinden çok fakir olan köylü işletmeleri için pancar ziraatinde verilen avanslarla hasattan sonra mahsulün derhal muayyen bir fiyatla paraya çevrilebilmesi büyük bir ehemmiyeti

(15) Von Flüge, Türkische Volkswirtschaft İstanbul 1937 Bd. IV. S. 27.

haizdir. Aynı zamanda Türk çiftçisinin zirai mahsullerin fiyatlarındaki mütemadi inip çıkmalardan ciğeri yanık olduğu için tarlasından topladıktan sonra kaça satacağını evvelden bildiği pancarın fiyat seviyesine hiç bakmadan onu mümkün olduğu kadar fazla yetiştirmeye çalışır,¹⁶.

Şeker şirketinin pancar eken çiftçiye meccanen tohum dağıtması, teknik ziraat vasıtaları vermesi, haşerat ve böceklerle mücadele etmesi de köylüyü bu işe ayrıca teşvik ettiğinden harpten önce memleketimizde yıldı yıla artan şeker istihlâkının mühim bir kısmını dahili istihlâk kapatmak mümkün olmuştu. Nitekim 1939 yılında istihlâk 100.620 tona vardığı halde bununun 94.507 tonu dahili istihlâk karşılanmış ve o sene hariçten ancak 27.400 ton şeker ithal edilmişti.

III — İKİNCİ DÜNYA HARBİNDE TÜRKİYE'nin ŞEKER P O L İ T İ K A S I

A) Alınan tedbirler:

Harp başlayınca memleketimize hariçten şeker ithaline imkân kalmamıştı. Bu sebeple evvelce memlekette şeker istihlâk ve istihlâkını arttırmaya çalışan Hükümetimiz harbin başından itibaren bu siyaseti değiştirerek şeker istihlâkını mümkün olduğu kadar arttırmaya, istihlâki ise kısmağa uğraştı. Memlekette şeker istihlâkının artması, her şeyden evvel pancar istihlâkının artmasına bağlı olduğundan harbin devam ettiği müddetçe pancar fiyatları her sene biraz daha artırıldı.

Çiftçiyi pancar ekimine teşvik etmek için de ona ayrıca munzam menfaatler temin edildi. Memlekette şeker istihlâkının azalmasında fiyatların mühim rol oynadığı düşünülerek şeker fiyatları da o zamana kadar görülmedik seviyeye çıkarıldı.

İkinci Dünya Harbinin başladığı 1939 yılında şeker şirketi pancarın kilosuna 1 kuruştan alıyor, şekerin kilosunu da kristal 25, küp 28 kuruş üzerinden satıyordu. Bu fiyatlar 1940 yılının üçüncü ayına kadar devam etti. 4 Mart 1940 tarihinde alınan 6 sayılı koordinasyon kararı ile pancarın kilosu 1940 yılı kampanyasından itibaren cari olmak üzere 1 kuruş 25 santime çıkarıldığı gibi şeker fiyatlarına da kiloda 10 kuruş zam yapıldı. Ayrıca bazı vergi ve resimlere zam icrasına dair olan 3828 sayılı kanununun 5 inci maddesiyle de hem hariçten ithal edilen ve hem de dahilde istihlâk edilen şekerlere kiloda 7 kuruş munzam istihlâk vergisi konuldu.

(16) Von Flüge, a. g. e. S. 27

Alınan bu tedbirler neticesinde pancar ekim sahasının 1939 yılındakine nazaran %30 nisbetinde arttırılacağı ümit edilirken su baskını ve sair âfetler dolayısıyla ekim ancak %12 nisbetinde arttırılabildiği¹⁷.

O sene 4 fabrika 88.669 ton şeker istihsal etti. Şeker fiyatlarına yapılan zamlar da istihsal hacmi üzerinde yapması beklenen tesirleri gösterememişti. Halk stok yapmak gayesiyle fazla şeker satın aldığı için 1940 yılındaki şeker satışları bir sene evvelkinden ancak 1.322 ton noksandı. İstihlâki azaltmak için 130 sayılı Koordinasyon kararı ile şeker fiyatlarına yeniden 10 kuruş zam yapıldı. Şekerden alınan munzam istihsal vergisi 4041 sayılı kanunla iki misline çıkarıldı. Şeker istihsalini arttırmak için 211 sayılı Koordinasyon kararı ile pancar fiyatları 1941 kampanyasında 1 kuruş 50 santime yükseltildi.

Bütün bunlara rağmen 1941 yılında alınan netice beklenenin tamamen aksine olmuştur. Bu sene ekilen pancar sahası 1940 dakinden %5 nisbetinde daha fazla olduğu halde hava şartlarının fena gitmesi ve erkek nüfus askere alındığı için pancar işlerinin kadınlar tarafından lâ-yık olduğu şekilde yapılamaması dolayısıyla randımanlar düşük olmuştur. Dört fabrikada 1941 yılında cem'an 87.023 ton şeker istihsal edilebildi. İstihlâke gelince; stok yapma işine halk bu sene daha fazla önem verdiği için 1941 yılında şeker satışları fevkalâde artarak 108.450 tona yükseldi. Harp dolayısıyla ithalât günden güne zorlaştığından istihsalâki muhakkak surette azaltmak gayesiyle 1942 yılında fiat mekanizmasına müracaatta azamî hadde gidildi. 264 sayılı Koordinasyon kararı ile 23 Ocak 1942 den itibaren şeker fiyatlarına kristalin kilosuna 45, küpün kilosuna da 62 kuruş zam yapıldı. Aynı kararla perakende satışlar için azamî satış miktarı 1 kilo olarak tesbit edildi. Diğer taraftan 4220 sayılı kanunla da şekerden alınmakta olan kiloda 14 kuruş istihsal vergisine kristalde 35, 38; küpte 53, 38 kuruş zam yapıldı. Sene ortalarına doğru satışların gidişi istihsalâkin yine istenilen şekilde azalmıyacağı hissini verdiği için 377 sayılı Koordinasyon kararı ile 17 Ağustos 1942 den itibaren muteber olmak üzere şeker fiyatlarına yeniden 15 kuruş ilâve edildi. Pancar fiyatları da 375 sayılı Koordinasyon kararı ile 1942 kampanyası için mesafelere göre 4,50; 4,75; ve 5 kuruş olarak tesbit edildi.

Perakende satışların tahdidine ve şeker fiyatlarının bir sene içinde müteaddit defalar yükseltilmesine rağmen 1942 yılında memlekette 62,054 ton şeker satıldı. O sene bir taraftan kuraklık, diğer taraftan gübre noksanlığı ve kâfi miktarda elit tohum elde edilememesi v.s. se-

(17) Türkiye Şeker Fab. A. Ş. 1940 yılı Umumi Murakabe Heyeti Raporu, S. 22.

beplerle pancar istihsali bir evvelki yıldan çok aşağı olduğundan şeker istihsalimiz 57,309 tona düşmüştü. Hariçten şeker de ithal edilemediği için Hükümet şeker istihlâkını fiyatlara yapılacak büyük nisbette bir zamla önlemeyi düşünerek 399 sayılı Koordinasyon kararı ile şeker be-yana tâbi tutmuş, 400 sayılı kararla da 16 Kasım 1942 den itibaren kristal şekerin fiyatını 480, küp şekerin fiyatını da 500 kuruşa çıkarmış-tı. Aynı kararla perakende satışlardaki tahdit kaldırılmış, değişmez ve dar gelirlielerin ihtiyaçlarının karşılanması için tahsis edilecek şekerin fiyatı 120 - 140 kuruş olarak tesbit edilmişti.

O zamana kadar alınmakta olan munzam istihlâk vergisi 4385 sa-yılı kanunla kristal şekerden 400,50; küpten 417,50 kuruş, ucuz fiyatla tevzi olunacak şekerler için de 40,50; 57,50 olarak tâyin edildi.

Hububat fiyatlarının mütemadiyen artması karşısında çiftçiye fev-kalâde menfaatler temin edilmedikçe pancar ekiminin artınlamayacağı anlaşıldığından 401 sayılı Koordinasyon kararıyla pancar fiyatlarına ye-niden 2 kuruş zam yapılmış, ayrıca da pancar çiftçisine Şirkete sattığı her 100 kilo pancara mukabil 1 kilo şeker verilmesi kararlaştırılmıştı.

Bu tedbirler 1943 yılı şeker istihlâk ve istihsali üzerinde derhal te-sirini gösterdi. O sene memlekette şeker satışları 1942 yılındakine naza-ran %35,58 nisbetinde azalarak 42.933 tona düştü. Pancar fiyatlarının yükselmesi ve bilhassa şeker priminin konması çiftçiyi pancar ekimine aza-mî derecede teşvik ettiğinden aynı sene ekim sahası 33.835 hektardan 48.223 hektara yükseldi. Hava şartlarının müsait gitmesi ve şirketin yardımları sayesinde çiftçinin imkân nisbetinde bol vesait ve gübre te-min etmiş olması dolayısıyla de 1943 yılı pancar mahsulü bundan evvel-ki yıla nazaran %60,69 nisbetinde daha fazla oldu. Bunların neticesi olarak da şeker istihsalimiz %68,24 nisbetinde artarak 96.417 tona yükseldi ¹⁸.

Daha 1943 kampanyasında yüksek bir istihsal elde edileceği anla-şılması üzerine carî fiyatların istihlâki lüzumundan fazla tahdit ettiği anlaşılarak 30 Nisan 1943 tarihinde şeker fiyatları kristal 235, küp 238 kuruşa indirilmişti. Sene içinde satış temposunda ümit edilen hız görüle-meyince 8 Aralık 1943 tarih 1/3 sayılı Koordinasyon kararıyla fiyat-lar yeniden 180 ve 200 kuruşa indirildi ¹⁹.

(18) Türkiye Şeker Fab. A. Ş. 1943 yılı Umumi Murakabe Heyeti Ra-poru, S. 1.

(19) Türkiye Şeker Fab. A. Ş. 1943 yılı Umumi Murakabe Heyeti Ra-poru, S. 41.

Pancar istihsalini düşürmemek maksadiyle pancar fiyatlarına hiç dokunulmadı. 4/483 sayılı Koordinasyon kararıyla fiyatlar yine eskisi gibi mesafeye göre 6,50; 6,75 ve 7 kuruş olarak bırakılmıştı. Şeker fiyatlarının ucuzlaması, istihsal üzerinde tesirlerini göstermişti. 1944 yılında memlekette satılan şeker miktarı 1943 yılındakine nazaran %83,75 nisbetinde artarak 75.045 tona yükseldi. Pancar fiyatları sabit kaldığı, çiftçiye yine şeker primi verildiği ve şirket tarafından eskisi gibi icap eden yardımlar yapıldığı halde 1943 de 51.563 hektar olan pancar ekim sahası 1944 de 48.063 hektara düştü. Buna sebep 1944 ilkbaharının fazla yağmurlu geçmesi dolayısıyla ekimin gecikmiş olması, Ergene, Meriç, Porsuk ve Yeşilirmak nehirlerinin taşması yüzünden uzun müddet su altında kalan arazide ekim yapılamaması idi.

O sene yaz ayları umumiyetle kurak geçtiği, hastalık ve haşere tahribatı da evvelki seneye nazaran iki mislinden fazla olduğundan pancar mahsulü de 1943 yılındakinden %7,09 nisbetinde daha az olmuştur. Bunların neticesi olarak şeker istihsalimiz 1943 yılındaki istihsalden %6,86 nisbetinden daha aşağı olmak üzere 89.802 tona düştü.

Harbin sona erdiği 1945 yılında umumî fiyat seviyesindeki iniş uymak için 3 Ağustos 1945 tarih ve 2937/3 sayılı kararla kristal şekerin kilosu 150 kuruşa, küp şekerin kilosu da 180 kuruşa indirildi.

Memleketimizdeki dört şeker fabrikasının normal olarak yılda işleyebileceği 450-500 bin ton pancar 38-40 bin hektarlık bir araziden temin edilebilir. İkinci dünya harbinden önce bu, pancar fiyatlarının buğdaya nazaran beşte bir nisbetinde bir muvazeneye konmasıyla sağlanmış, buğdayın kilosu 5 Kuruşken pancara 1 kuruş fiyat konmuştur. Harpte memleketin şeker ihtiyacını tamamen dahili istihsalle temin etmek zorunda kaldığı için ekim sahasını 45-58 bin hektara çıkarmak icap etmiş, bunun için de önce buğday fiyatlarındaki artışa göre pancarın fiyatı 7 kuruşa çıkarılmış, sonra da ayrıca şeker primi verilmesi kabul edilmişti.

Bilâhare buğday fiyatı indiği halde memlekette azamî şeker istihsalini tahakkuk ettirmek için pancar fiyatı 1943 ve 1944 yıllarında da aynı seviyede bırakılmıştı. Bir taraftan fabrikaların optimum işleme kapasitesine göre 60-65 bin ton şeker inmek, diğer taraftan harp ertesini fiyat sukutlarına sarsıntısız olarak çiftçileri alıştırmak için şekerin maliyetinde %58,84 nisbetinde hissesi olan pancar fiyatının tekrar buğday esasına göre ayarlanması uygun görülmüştü. 1945 yılında memlekette buğday fiyatı 27 kuruş olduğundan çıkarılan 601 sayılı Koordinasyon kararıyla pancarın kilosu 5 kuruşa indirildi. Gerçi beşte bir

hesabiyle bu fiatın 5,40 olması lâzımdı. Fakat müstahsile şeker primi de verildiği için pancarın esas fiatı 6,5 kuruşa geliyordu.

Pancar fiyatında yapılan bu indirme ekimi azaltmadı, bilâkis 1945 yılında memleketimizde pancar ekilen saha 1944 yılına nazaran %33,24 nisbetinde daha fazla idi. Yalnız ekim bölgelerinde don ve sair havai arızaların husule getirdiği bazı zararlar ve yaz aylarının umumiyetle kurak geçmesi dekardan elde edilen mahsule ve dolayısıyla rekolteye menfi tesir ettiği için ekim sahasındaki bu artışa mukabil 1945 yılında elde edilen pancar mahsulü 1944 yılındakinden %1,66 nisbetinde daha az oldu. Buna rağmen 1945 yılında 1944 yılındakinden 1,4 ton fazlasıyla 89.803 ton şeker istihsal edildi.

Şeker fiyatlarının ucuzlamış olması ve biraz da unlu maddelerin serbest bırakılması dolayısıyla 1945 yılında memleketimizde satılan şeker miktarı bir sene evvelkine nazaran %16,24 nisbetinde artarak 85.383 ton yerli 442 ton da yabancı şeker olmak üzere 85.827 ton olmuştu.

B) Politikanın tenkidi :

Birinci cihan harbine iştirâk etmiş muharip memleketlerde harp sonrası iktisadî durumunda meydana gelen malî ve iktisadî zorlukların harp masraflarının finansmanında rasyonel bir usulün takip edilmemesi neticesinde vukua geldiği açık bir hakikattir. Nitekim ikinci cihan harbi başlamadan evvel bir çok memleketlerde iktisadî ve sosyal politika ve kalkınma programlarının finansmanı hususunda karşılaşılan güçlükler ortaya yeni bir finansman doktrini çıkmasına sebep olmuş, bu memleketler daha sulh zamanında bir harp ekonomisinin ilmi esaslarını vazetmiş bulunuyorlardı. Harp ekonomisinin bâriz vasfı bir kıtlık ekonomisi yani bir kısım istihlâk malları ve iktisadî teçhizatın harp maksatlarına yöneltilmesi dolayısıyla piyasada zuhur eden arz azlığıdır.

Harp masraflarının finansmanında memlekette enflasyonla mücadele etmek hususunda kontrollü ve dirije bir ekonomi sisteminin tatbiki icabetmektedir. Enflasyonla mücadele ve para kıymetinin muhafazası için fiat ve ücret kontrolü esastır. Bunun yanında istihlâk mallarının vesika ve tevzie tâbi tutulması, güdümlü tasarruf, gelirlerin ve temettülerin tahdidi, ağır vergiler, kambiyo ve dış ticaret kontrolü bu politikanın esaslarını teşkil eder. Harp sırasında fiat yükselişleri gayri kabili içtinap bir hal alır. Münakalât ücretlerinin, sigorta hadlerinin ve kambiyo rayiçlerinin artması ithal malları fiyatlarının ve dolayısıyla

dahilî fiyat seviyesinin yükselmesini, bu ise ücretlerin artmasını intaç eder ²⁰.

Fiatı yükseltmek ve dolayısıyla para kıymetinin düşmesi yolunda müessir olan bu âmillere karşı mücadele için başlıca şu tedbirlere baş vurulur:

1 — İstihlâk vesika ve tevzi usuliyile sıkı bir tahdide tâbi tutulur.

2 — Gelirlerdeki fazla artışı önlemek ve enflâsyon yoluyla tedavüle çıkarılan para miktarını massetmek gayesile gelir vergileri nisbeti artırılır, muafliklar ya tamamen kaldırılır veya azaltılır.

3 — Fiatlar tesbit edilerek fiat kontrolü mekanizması mevkiî tatbik edilir.

4 — Hususî yatırım imkânları devlet yatırımları lehine menedilerek hem devlete ucuz kredi sağlanır ve hem de gelirlerdeki artışın istihlâke tahsisi önlenir.

5 — Banka mevduatının bir kısmının blokajı suretiyle bunların munzam iştira kuvveti şeklinde tezahürüne engel olunur.

(Circuit économique fermé) kapalı iktisadî devre ²¹ denilen bu mekanizmanın muntazam bir şekilde kurulup işletilebildiği memleketlerde, harp yıllarında fiatların alabildiğine yükselmesine mâni olunmuş, hayat pahalılığı fazla artmadığı gibi her sınıf halkın memlekette mevcut imkânlardan müsavi bir surette faydalanması sağlanmıştır.

Memleketimize gelince, bizde bu tedbirlerin hiç birisi esaslı bir şekilde tatbik edilemediği için fiatlar alabildiğine yükselmiş, bu da bir çok ekonomik ve sosyal mahzurlar doğurmuştur. İstihlâki tahdit gayesiyle Türkiyede bazı maddelerde vesika ve tevzi usullerine başvurulmuşsa da bunlar gayri tam ve noksan teşkilâtla çalıştığı için semere vermek şöyle dursun bir çok suiistimallere sebebiyet vermesi dolayısıyla menfi neticeler husule getirmiştir.

Filhakika dahilde istihsal edilen ve hariçten temin edilebilen şekerlerden vatandaşların müsavi bir şekilde faydalanmaları için memlekette umumî bir vesika usulünün tatbiki lâzım gelirken teşkilâtsizlik yüzünden başaramıyacağı anlaşılan bu usul tatbik edilememiş ve talebin azaltılması için 1942 Ocak ayında perakende şeker mübayaaları

(20) Michelson A. Le financement de la guerre et les problèmes de La reconstruction, Paris 1945, S. 25

(21) Laufenburger Henry, Précis d'économie et de législation financière tome II dette publique et richesse privée, Paris 1944, S. 153

bir kilo olarak tahdit edilmiştir. Şeker istihlâkını tanzim etmesine hiç bir suretle imkân bulunmayan bu usul aynı yılın Kasım ayına kadar muhafaza edilmiştir. Bu tarihten itibaren de şekerden alınan istihlâk vergisi artırılarak az gelirli vatandaşların bu gıda maddesinden mahrum bırakılması suretiyle taleble arz arasında bir müvazene teminine çalışılmıştır.

Harp sırasında piyasa ve fiyat mekanizması inkısamı adilâne temin edemediği için sırf harp zamanlarına münhasır olmak üzere yeni bir inkısam sistemi tatbik etmek sosyal ve iktisadî adaleti temin bakımından zarurî bulunmaktadır. Türk vergi bünyesinin daha ziyade vasıtah vergilere temayül etmesi, vasıtasız vergilerin, ne doğrudan doğruya ve ne de dolayısıyla hakiki geliri vergileyemediği düşünülecek olursa harp içindeki iktisadî ve mali politikamızın zaif noktaları kolaylıkla müşahede edilebilir. Kazanç vergilerinin ve diğer vasıtasız vergilerimizin hakiki gelirleri vergileyememesi aşırı harp kazançlarının meydana gelmesine vesile teşkil etmiştir. Diğer memleketlerde tatbik edilen harp kazançları, servet vergileri, gayri meşru kazançlar vergisi gibi vergilerin de o günkü mali teşkilât ve bünyemizle tatbikına imkân bulunmadığından bütün bu noktai nazarlar mali politikamızda vasıtah vergileri tercihe bir sebep teşkil etmiş ve varidatı kısa zamanda arttırmak için kaynak arayan maliye en kolay ve aynı zamanda ucuz ve verimli bir gelir kaynağı olan vasıtah vergilere mütemadiyen baş vurmuştur. Filhakika harp yıllarına ait devlet bütçelerinde umumî vergi gelirlerinde vasıtah ve vasıtasız vergilerin oranlarını mukayese edecek olursak vasıtah vergilerin yıldan yıla arttığını buna mukabil vasıtasız vergilerin azaldığını görürüz. Nitekim 1940/41 yılında vasıtah vergilerin (gümrük, ardiye resimleri, muamele vergisi, şeker, petrol, elektrik, havagazı istihlâk vergileri) devlet vergi gelirindeki oranı %35,4 den, 1943/44 yılında %39,9 a çıktığı halde aynı senelerde vasıtasız vergi oranı (hayvanlar, kazanç, buhran, muvazene, hava kuvvetlerine yardım, veraset ve intikal vergileri) %54,5 den %50,8 e düşmüştür²². Vasıtasız vergiler de 1942 de konan varlık vergisinin tesirini de nazarı itibara alacak olursak orandaki azalma miktarının daha da fazla olduğunu görürüz.

Aynı tetkiki ileri Avrupa memleketleri bütçelerinde yaptığımız takdirde vaziyetin tam aksine olduğunu, yani harp yıllarında vasıtah vergilerin oranı düştüğü halde vasıtasız vergilerin oranının yıldan yıla arttığını görürüz. Meselâ İngiltere devlet vergi gelirlerinde vasıtah ver-

(22) T. C. Merkez Bankası üç aylık bülten No. 72-73, Ankara 1951, S. 242.

gilerin oranı 1939/40 yılında %52,5 iken 1941/42 de %37,5; 1943/44 de %35,6 olduğu halde aynı yıllarda vasitasız vergilerin oranı %55,7; %59 ve %62 dir ²³. Sonra İngilterenin bu vasitalı vergi gelirinde de en çok lüks istihlâk maddeleri yer almakta idi. Meselâ 1943 de 915 milyon sterlin tutan İngiliz istihlâk vergisi gelirinin ancak 183 milyon sterlini zarurî ihtiyaç maddelerine ait bulunuyordu.

Bizde ise vasitalı vergiler kısa zamanda fazla varidat elde edilebilmesi için en zarurî ihtiyaç mallarından alınmakta idi. Bu vaziyet memleketimizde fiatların yükselmesine ve hayat pahalılığının artmasına geniş ölçüde tesir etmiştir. Nitekim şekerden 4 Mart 1940 tarihine kadar kilo başına 5 kuruş istihlâk vergisi alınırken bu tarihte ayrıca 7 kuruş munzam istihlâk vergisi konulmuş, bu vergi 1942 yılının ilk aylarında kristalden 35,38; küpten 53,38 kuruş üzerinden alınmağa başlanmış, Kasım 1942 tarihinde de 400,50 ve 417 kuruşa çıkarılmıştır. Yapılan bu vergi zamları fiatları da yükseltmiş, harpten önce kristal 25, küp 28 kuruşa satılan şeker 1940 da 35 ve 38, 1941 de 45, 48 ve 1942 Kasım ayında da 480, 500 kuruşa çıkarılmıştır. Şeker fiatlarının yükselmesi de hayat pahası ve toptan eşya fiatları endekslerinde derhal tesirini göstermiştir.

Filhakika 1943 yılında ithalât mallarındaki fiat artışı 1942 ye nisbetle %79, iptidai ve ham maddelerde %23 olduğu halde gıda maddelerinde %100 e yakın bir artış kaydedilmiştir. Bu artışın 1942 yılında bilhassa zirai istihsalin gayri müsait havalar dolayısıyla fena olması, münakale zorlukları ve dış ticaretin daha daralmasıyla alakası bulunmasına rağmen, Hükümetin takip etmiş olduğu zam politikası ve bilhassa zarurî bir istihlâk maddesi olan şeker fiatına fâhiş nisbetle zam yapılmasıyla yakinen alâkadar olduğunu kabul etmek icap eder.

Fiat artışları hayat pahalılığı üzerinde şiddetle tesirini göstermiştir. 1914 Temmuz ayı 100 olduğuna göre 1939 da senelik ortalaması 917 olan İstanbul yiyecek ve içecek maddelerine ait hayat pahalılığı endeksi 1940 da 113, 1941 de 1479; 1942 Ekim ayında 3425 ve şeker fiatlarının azamî haddi bulduğu Kasım ayında da 3979 a yükselmiş ve 1942 yılı vasatısı 2828 olmuştur ²⁴.

Hükümetin şeker fiyatını birdenbire birkaç misli arttırvermesi harp yıllarını fevkalâde bir konjonktür olarak kabul edip egoist ve spekülâtif gayelerle istifade etmeyi düşünen kimselere cesaret ve fırsat ya-

(23) Statiques relatives à l'effort de guerre du royaume - uni Paris 1944, S. 38.

(24) İstatistik U. Müdürlüğü İstatistik Yılığı 1942-43 Cilt 14, S. 253.

ratmıştır. O tarihe kadar mevcut mallarını fâhiş fiatlara yükseltmeyen müstahsil ve tüccar buna tevessül etmiş ve fiatların matemadi artacağı düşünülerek bazı mallar piyasadan çekilmeğe başlamıştır. Hükûmetin şeker fiatını arttırırken, lüzumlu tedbirleri alıp tüccar ve sair sermayeli vatandaşların stok şekerlerini vergileyememesi bir çok kimselerin hazine aleyhine olarak gayri meşru kazançlar temin etmesine de imkân vermiştir. Şeker fiatlarının artırılması üzerine bütün gıda maddeleri fiatlarının alabildiğine yükselmesi, az gelirli vatandaşların durumunu çok güçleştirmiştir. Hükûmetin sabit ve dar gelirli kimselerin, konulan bu fâhiş fiatlarla şeker satın alamıyacaklarını düşünerek daha ucuz fiatla nüfus başına verdiği ayda 600 gram şeker, geçim yükü ağır bir çok vatandaşlar tarafından daha zarurî gıda maddelerinin teminine sarfedilmek üzere, piyasaya çıkarılmış, bu da memlekette bir nevi karaborsa yaratmıştır. Hükûmetin, dar gelirli kimselerin şekersiz kalmaması için aldığı bu tedbir, şeker fiatlarının diğer emtia fiatlarını arttırmış bulunması dolayısıyla faidesiz kaldığı gibi memlekette memur sınıfının diğer meslek sahiplerinden daha çok korunduğu zehabını uyandırarak halk arasında bir ikilik yaratılmasına da sebep olmuştur.

Hükûmet zarurî istihlâk mallarının fiatlarını sun'î vasıtalarla da olsa tesbite muvaffak olamadığı için, bilhassa şeker fiatının artmasından sonra, fiatlar birbirine bağlı olarak gittikçe artan bir seyir göstermiş, bu ise memlekette iktisadî ve içtimâî muvazeneyi sarsan esaslı bir unsur olmuştur. Harp masraflarının bir kısmı maaş ve ücret erbabının gelirlerinden yapılmış olan bu gizli musadere ile karşılanmış ve bu sınıf hayat seviyesinin geniş ölçüde düşmesiyle harp masraflarına ikinci bir defa iştirâke mecbur tutulmuştur. Fiatların tesbit ve kontrolü hususunda teşkilâtın kifayetsizliği, sistemsizlik, munzam ve tamamlayıcı tedbirlerin alınmaması müessir bir kontrol mekanizmasının faaliyetini imkânsızlaştırmıştır. Mutlak fiat tesbitinden ziyade kâr hadleri namı altında nisbî fiat tesbiti, istikrar temini şöyle dursun, aksine olarak fiat yükselişlerini teşvik edici bir rol oynamıştır. Kârın maliyetle doğrudan doğruya ilgili olduğunu gören müteşebbisler maliyeti yükselten vergileri memnunlukla karşılamışlar ve hattâ teşvik bile etmişlerdir ²⁵. Ma-

(25) Vaziyeti bir misalle izah için her hangi bir mala %25 kâr haddi konulduğunu farzedelim. Maliyet 100 olsun, bu takdirde satış fiyatı 125 kâr da 25 kuruş olacak. Her hangi bir sebeple bu mal üzerine 60 kuruş bir istihlâk vergisi konulduğunu kabul edelim. Bu takdirde %25 kâr haddi esasına göre satış fiyatı 200 müteşebbisin kârı da 40 kuruş çıkacaktır.

liyecilerin müsbet inikâs dedikleri bu vaziyet tüccarın lehine, müstehlik ve bilhassa sabit gelirli vatandaşların çok aleyhine olmuştur.

Hükûmetin şeker istihsalimizi arttırmak için, 1940 yılında kilosu 1 kuruşa alınan pancarın fiyatını 1942 Ağustosunda 5 kuruşa, Kasım ayında da 7 kuruşa çıkarması ve çiftçiye her yüz kilo pancar için bir kilo şeker vermek suretiyle aldığı tedbirler ²⁶ memlekette pancar ekim sahasının artmasını temin etmişse de hariçten tohum, sun'î gübre, pancar ziraatine lüzumlu âletler getirilemediği ve çalışan erkek nüfusunun büyük bir kısmı silâh altında bulunduğu için hektar randımanları umumiyetle düşük kalmış ve şeker istihsalimiz icabettiği şekilde arttırılmamıştır. Çiftçi mümkün olduğu kadar fazla pancar istihsal ederek gelirini arttırmak gayesiyle pancar ziraatine müsait bulunmayan zaif topraklara doğru açılmış, bu da, evvelce bahsettiğimiz gibi, memlekette pancar yorgunluğu denilen bulaşıcı ve tehlikeli hastalığın türemesine sebep olmuştur.

Pancar fiyatlarının yüksek olması ve bilhassa şeker primleri çiftçinin gelir seviyesini bir hayli arttırdığı halde bunlar müstahsil maksatlara sarfedilmeyip tamamen müstehlik maksatlara harcandığından ziraî işletmeler ve memleket iktisadı için mümkün olan faidelardan hiç birisi elde edilememiştir. Evvelce bahsettiğimiz gibi ileri Avrupa memleketlerinde hükûmetler aldıkları tedbirlerle harp yıllarında fazla gelirlerin sarfı cihetini değiştirerek bir taraftan ucuz kredi teminine, diğer taraftan da bu gelirlerin piyasada talep fazlalığı yaratarak emtia fiyatlarını arttırmalarını önlemeğe muvaffak oldukları halde, halkımızın kültür seviyesi onlardan geri olduğu için bilhassa bizde alınması çok zaruri bulunan bu tedbirlerden hiç birisi alınmamıştır.

Harp yıllarında fazla gelirlerin müstehlik gayelerle sarfı, emtia fiyatlarının artmasında geniş ölçüde müessir olduğu gibi, memleketteki tasarruf azlığı yüzünden, hükûmette dahilî istikrazlara diğer memleketlerdekinden daha ağır faiz ödemek zorunda kalmıştır. Meselâ, bu tedbirlerin alındığı İngiltere'de Hükûmet uzun vâdeli konsolide devlet borçları için %3, kısa vâdeli yani hazine bonolarıyla yaptığı istikrazlara %1 faizle para temin ettiği halde ²⁷ bizde Milli Savunma istikrazlarına %7 gibi ağır faiz ödenmiştir.

(26) Bakınız sahife (120) e.

(27) Laufenbourger H. Gréditpublic et finances de guerre, Paris 1944 S. 53

IV — ŞEKER ENDÜSTRİSİNİN TEVSİLİ:

İkinci dünya harbi nihayet bulduktan sonra memleketimizin şeker istihlâk seyriindeki artma isîdadı kendisini daha bâriz bir şekilde göstermeğe başlamıştı. Dünyanın bir türlü düzelmeyen vaziyeti dolayısıyla milletlerarası mübadele şartlarında hiç bir ferahlık görülmediğinden yetinme ve memleket ihtiyacını azami ölçüde karşılama prensibi yine şeker politikamızın esası olarak kaldı.

Harbin bittiği yılı takip eden 1946 senesinde Hükûmet ne pancar ve ne de şeker fiyatlarında hiçbir değişiklik yapmamıştır. O sene memleketimizde pancar ekimi 1945 yılındakinden %26,7 nisbetinde daha az oldu. Fakat hava şartlarının iyi gitmesi, haşerat ve hastalık tahribatının evvelki yıllardan daha az olması dolayısıyla pancar rekoltesi 1945 yılındakinden %11,30 nisbetinde fazla olmuş, bunun neticesi olarak da şeker istihsalimiz %7,55 nisbetinde artmıştır.

İstihsaldeki bu artışa mukabil 1946 yılında memleketimizde yapılan şeker satışları 1945 yılındakinden ancak %2,8 nisbetinde fazla olduğu ve harp yıllarındanberi birikmiş fazla şeker stokumuz bulunduğu için o sene muhtaç memleketlere 8.010 ton şeker ihraç edildi.

Hükûmet memlekette hayatı ucuzlatmak gayesiyle 27 Aralık 1946 tarih ve 5153/3 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 2 Ocak 1947 den itibaren şeker fiyatlarını kristali 150 den 100 kuruşa, küpü de 170 kuruştan 130 kuruşa indirdi. Aynı kararla memlekette farklı fiyatla şeker satışları da kaldırıldı. Fiyatlarda yapılan bu ucuzluk, şeker satışları üzerinde derhal tesirini göstermişti. 1947 yılında şeker istihlâkimiz %55,91 nisbetinde artarak 148.348 tonla çok yüksek bir seviyeye ulaştı²⁸.

Hükûmet şeker fiyatlarını indirdiği halde istihsalı arttırmak maksadıyla pancar fiyatlarına ve çiftçiye ödenen şeker primlerine hiç dokunmamıştı. Şeker şirketinin gösterdiği gayretler ve çiftçiye yapılan çeşitli yardımlarla 1947 senesinde 1946 yılında ekilen miktardan 34.729 dönüm fazlasıyla 450.131 dönüm araziye pancar ekilmişti. Fakat hastalık, haşerat ve havai sebepler dolayısıyla o sene ekilen arazinin 101.085 dönümü hasara uğradığı için fazla pancar istihsal edilmemiş ve binnetice şeker istihsalimiz 1946 yılındakine nazaran ancak %0,05 nisbetinde artarak 96.635 ton olmuştu. İstihlâkin istihsalden çok fazla artmış olması dolayısıyla harp senelerinde birikmiş olan stoklar tamamen erimişti. Bu vaziyet karşısında hükûmet memlekette mevcut şekerin 1948 kampan-

(28) Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. 1947 raporu, S. 2

yasına kadar kâfi gelebileceğine kanaat getirdiğinden bir taraftan hariçten şeker ithaline, diğer taraftan da memleket şeker istihlâkını azaltacak tedbirler almağa başladı. 1948 yılı şeker kampanyasına kadar memlekette 35 bin ton şeker ithaline müsaade verildiği halde ödeme müşkülâtı vesair sebepler dolayısıyla bu miktarın hepsi ithal edilememişti. 1948 yılında şeker satışları yine aynı hızla devam ettiğinden hükümet memleketin şekersiz kalma tehlikesine maruz bulunduğunu görerek 15 Mayıs'dan itibaren şeker satışlarının karne ile yapılmasına karar verdi. Bu usul 3,5 ay kadar tatbik edildikten sonra fabrikaların kampanyalarına başlayacakları nazarı itibare alınarak Ağustos nihayetinde şeker satışları eski fiyatları üzerinden tekrar serbest bırakıldı.

Satışların yeniden birdenbire artması dolayısıyla Hükümet çok geçmeden 16 Eylül 1948 tarih ve 7972/3 sayılı Bakanlar Kurulu kararına müstenit 759 sayılı koordinasyon kararıyla 23 Eylül 1948 den itibaren başlamak üzere kristal şeker fiyatlarını 160 ve küp şeker fiyatlarını da 180 kuruşa yükseltti.

Fiyatlardaki bu artış istihlâk üzerinde umulduğu ölçüde müessir olamadığından 1948 yılında yurdumuzda satılan şeker miktarı 126.551 tonla yine oldukça yüksek bir seviyede kalmıştı. Şeker istihlâkinin 1947 yılında kaybettiği büyük artış karşısında memlekette azami miktarda şeker istihsalini sağlamak için 1948 de o zamana kadar pancar ekilen sahalarda ekimi arttırmakla iktifa edilmeyip İnegöl, Yenişehir, Samsun, Bafra ve Çarşamba bölgeleri de Pancar ekim sahasına katılarak cem'an 48.889 hektar araziye pancar ekilmiştir.

Memlektimizde hava şartları müsait gittiği, çiftçiye işini kolaylaştıracak yardımlar yapıldığı için o sene diğer yıllara nazaran daha fazla mahsul alınacağı hesap ediliyordu. Hasat mevsimine yakın bazı pancar bölgelerinde nematot hastalığı tesbit edildiğinden hastalıkla bulaşık 1.186 ton pancar bedeli köylüye ödendiği halde şirket tarafından mahallinde imha edildi²⁹. Hastaliksız mntıklardan elde edilen 707.999 ton pancar da Fabrikalarda işlenerek 118.102 ton şeker istihsal edildi.

Pancar ekim sahasının genişletilmesi ve çiftçi ile şirketin müşterek gayretleri sayesinde 1948 yılında şeker istihsalimiz oldukça artırılmıştı. Fakat yine de yıllık şeker ihtiyacımızı karşılayacak seviyeye ulaşamamıştı. O senede açığımız ithalâtla tamamlanmağa çalışıldı. Hükümet 1948 yılında hariçten 65 bin ton şeker ithaline müsaade verdiği halde memlekete 44 bin ton şeker ithal edilebildi. İthal edilen şekerin kilosu ise

(29) Türkiye Şeker Fab. A. Ş. Hissedarlar 14. cü adı genel kurul toplantısı, 31 Mart 1949, S. 15.

İstanbul teslimi 45 kuruşa mal olduğundan yalnız 1948 yılında şeker için harice 20 milyon liralık döviz sarfedilmişti³⁰.

Her sene şeker için bu miktar dövizin harice verilmesi kambiyo durumumuzu çok sarsacağından istihsale istihlâk arasındaki açığın bir an evvel kapatılması icap ediyordu. Bunun için de ya istihlâkin azaltılması, yahut şeker istihsalinin artırılması mevzuubahs olabilirdi. Memleketimizde nüfus başına istihlâk edilen şeker miktarı harpten sonra ulaştığı bu en yüksek seviyesi ile dahi normal haddin çok dâvunda olduğu için fiyatı yükseltmek veya miktarı tahdit etmek suretiyle istihlâkin azaltılması cihetine gidilmesi doğru olamayacağından istihsalin artırılması lâzım geliyordu.

Mevcut şeker endüstrimizi fazla çalıştırmak suretiyle istihsal edilebilecek azamî şeker miktarı 1948 yılı sonunda aşağı yukarı belli olmuştur. Pancar ziraati girdiği bölgelerde nisbi bir inkilâp ve kalkınma âmili olmakla beraber, bu işin zirai ekonomi sahasında diğer memleketlerde görülen tesirlerinden faydalanmadığımız için topraklar yorulmuş ve Samsun, Bilecik, İnegöl, Uşak, Karasu bölgelerinde nematot denilen pancar yorgunluğu hastalığı başgöstermişti³¹.

Şeker endüstrimizin takatını arttırmak, onu sağlam temellere mazhar etmek için yıllardanberi pancar yetiştiren toprakların beslenmesi, zirai münavebede dinlendirici bitkilerin yer alması, ziraatin makineleştiril-

(30) Türkiye Şeker Fab. A. Ş. 1948 yılı hesaplarını inceleyen Komisyon raporu, S. 4

(31) Umûmî Murakabe Heyeti T. Ş. Fab. A. Şirketi 1948 yılı raporu, S. 35
Meteredora Radicula cinsinden olan bir nevi kök solucanının tevlit ettiği nematod hastalığının dünya şeker sanayiinde zaman zaman yaptığı tahribat bilindiği için memleketimize pancar ziraati girdiği tarihten itibaren buna karşı tedbirler alınmağa çalışılmıştı. Bizde pancar ziraati başlamazdan önce çiftçi köy civarındaki arpalık tâbir edilen toprakları gübreleyerek her sene en çok para eden tütün, haşaş, v.s. bitkilerden birini ekiyor, kır tarlalarında da her yıl üstüste hububat yetiştiriyordu. Pancar ziraati memlekete girince arpalıklarda her sene pancar ekilmeğe başlandı. Bu vaziyetin pancar yorgunluğu hastalığına sebep olacağı görülerek pancar ekiminin arpalıklarla kır tarlaları arasında münavebeli bir şekilde yetiştirilmesi için çare arandı. Kır tarlaları gübrelenmediği için pancar ekimine müsait bulunmuyordu. Çiftçiye sunî gübre kullanma imkânları sağlanarak bunda muvaffak olundu. 1932 yılına kadar bu ikili münavebe bütün pancar ekim bölgelerine yayıldı. Fakat aynı toprağa iki senede bir pancar ekilmesi de hastalığın zuhurunu önleyemedi. Üçlü münavebe sistemi tatbika başlandı. Bunun bütün bölgelere yayılabilmesi için 1939 yılına kadar çalışıldı. Harp başladığı zaman üçlü münavebe her bölgede tatbik ediliyordu. Harpte çiftçinin zayıf topraklara açılması gübre tedarikindeki zorluklar memlekette hastalığın zuhuruna sebep oldu.

mesi, çiftçinin cihazlandırılması, yüksek vasıflı süt hayvanlarının nisbetinin artırılması, süt sanayii kurulması, yeter miktarda hayvan gübresi sağlanması, sulamanın şümullendirilmesi ve dört yıllık münavebe sisteminin tabiki lâzımdır³².

Bu vaziyet karşısında Hükümet harp ve harp ertesi şartlarının tesiriyle pek dar bir çerçevede kalan bu yöndeki çalışmaların artırılmasına ve mevcut şeker endüstrimizin memleket ihtiyaçlarına göre tevsiine karar verdi. Esasen şeker şirketi tarafından 1937 yılındanberi memleketimizde şeker sanayiinin hangi istikametlerde genişletilebileceği mevzuu üzerinde etütler yapmakta idi.

Memleketin bir çok yerlerine teşmil edilmiş olan bu etütler sonunda yeni pancar şekeri fabrikası kurulması imkânları üzerinde şu sonuçlara varılmıştı: ³³.

1 — Erzurum merkez alınarak, Erzincan, Tercan ovalarıyla yukarı ve aşağı Pasinler ovasında yapılan tecrübelerde, buralarda pancar ziraatine müsait arazinin fazla olmadığı, nüfus kesafeti az olduğu için yılda azamî 40 bin ton pancar, bundan da 6 bin ton şeker istihsal edilebileceği anlaşılmıştı.

2 — Niğde, Bor, Ereğli, Çumra ve Çukurova mıntıklarında yapılan pancar tecrübelerinde Çukurova'nın pancar ziraatine müsait olmadığı, Sarayönünden Niğdeye kadar Demiryolu boyundaki istasyonlara 25 kilometredeki köyler dahil 20 bin ton, ayrıca Çumra sulama tesisatı islah edilerek 7 bin ton olmak üzere bu mntakadan cem'an 27 bin ton pancar alınabileceği, bundan azamî 4 bin ton şeker istihsal edilebileceği anlaşıldı.

3 — Maraş, Malatya, Elâzığ bölgelerinde yapılan tecrübelerde; Maraşmıntıkası Çukurova'ya benzediğinden pancar yetiştirilemeyeceği, Ma-

(32) Norfolk münavebesi denilen dört senelik münavebede sathî köklü, derin köklü ve toprağı azotça zenginleştiren veya dinlendiren nebatların muayyen bir sıra ile toprağa ekilmesi lâzımdır. Bunun için memleketimizde pancar ekilen sahalarda birinci sene sathî köklü bir bitki olan hububat, ikinci sene derin köklü bir bitki olan bakliyelerden biri, üçüncü sene tekrar hububat, dördüncü sene de bol ahır gübresiyle pancar ekilmesi lâzımdır. Pancar münavebesine bakliye sokulmasıyla hem toprak azot bakımından zenginleştirilmekte ve hem de derin köklü olan bitki pancarın toprakta bıraktığı ve namatodun tekessürüne çok müsait olan ifraztı yok etmektedir.

(33) Şeker Sanayimizde tevsi imkânları hakkında Şeker Şirketinin İşletmeler Bakanlığına verdiği 2 Aralık 1949 tarihli rapor, S. 3

latya ve Elâzığ mıntıkaları bu bitkinin ziraatine müsaitse de sahanın darlığı dolayısıyla ancak 30-35 bin ton pancar, bundan da 4-5 bin ton şeker itsihsal edilebileceği anlaşıldı.

4 — Yenişehir - İnegöl ve Bursa mıntakalarında iklim ve toprak imkânlarıyla ilerde yapılacak demiryolu ve deniz nakliyatı da nazarı itibara alınarak yapılan etüdde, muhtelif şekillerde istifade imkânları düşünüldü:

a) Yenişehir ve İnegöl havalisinde yetiştirilecek pancarı, yapılacak tren hattı ile Eskişehir'e nakletmek, Bursayı' da Balıkesir hattına bağlayarak buranın pancarlarını Balıkesirde kurulacak bir fabrika'da işlemek,

b) İnegöl'de bir fabrika kurarak Yenişehir ve Bursa havalisi pancarlarını burada işlemek,

c) Bursa'da bir fabrika kurarak bir taraftan Mudanya tarikiyle Marmara sahil mıntakalarından deniz nakliyatı ile Mudanya'ya getirmek ve demiryolu ile Bursa'ya sevk etmek ³⁴.

Birinci ve ikinci halde yılda 10-11 bin ton, üçüncü halde ise, yılda 12-15 bin ton şeker itsihsal edilebileceği anlaşıldı.

5 — Bandırma, Karacabey, Balıkesir mıntakalarında, Bandırma - Balıkesir tren yolu güzergâhı ile Karacabey, Kemalpaşa ve Manyas sahalarında yapılan etüdde buraların pancar ekimine müsait olduğu, mevcut demiryolu güzergâhında 65-70 bin ton pancar alınacağı, bundan da 10-11 bin ton şeker itsihsal edileceği tahmin edilmiş, Bursa - Bandırma Demiryolu yapıldığı takdirde Kemalpaşa havalisinde, Karacabey ovasını Bandırma ve Kemalpaşaya bağlayan şoselerin ıslâhı ile Karacabey ovasında pancar yetiştirilebileceği, Apolyont ve Manyas göllerinin ıslâhı ile kurutulacak sahalardan da istifade edilerek pancar ve şeker itsihsalinin artırılabilceği anlaşılmıştı.

Fakat bir taraftan Balıkesir - Sındırgı, Akhisar, Karaağaç, Soma havalisinde sulanan ve sulanmayan topraklarda nematot bulunması, diğer taraftan İnegöl ve Bursa hariç, buralarda arazinin yaz yağmurlarından ve sulama imkânlarından mahrum olmaları dolayısıyla itsihsal

(34) Bu mıntikalarda Yenişehir ve İnegöl sahalarında 1948 de pancar ekilmeğe başlanmıştı. İstihsal edilen pancar kamyonlarla Bilecik'e naklediliyor, oradan da Eskişehir'e sevk ediliyordu. Fakat evvelce de söylediğimiz gibi Bilecik ve Yenişehir mıntakasının bir kısmında nematot hastalığı görüldüğünden bu mıntakadaki pancar ekim sahalarının mühim bir kısmı pancar ziraatine kapatıldı.

edilecek pancar ve şeker miktarlarının seneden seneye çok tahavvül edeceği düşünülerek bu mntıkada şeker fabrikası kurulması uygun görülmedi.

6 — Denizli, Afyon, Konya sahalarında yapılan etüd sonunda Uşak ekim sahasına sonradan katılan mntıkalardan Uşak fabrikasına pancar nakli masraflı bulunduğundan Afyon'da yeni bir fabrika kurularak Afyon, Denizli istikametinde Çivril'e, Afyon-Konya istikametinde Ilgın'a kadar uzanan bu sahaların pancarlarının yeni fabrikada işlenmesi, Çivril'i Uşak'a bir hatla bağliyerek bir taraftan Denizli, diğer taraftan Sinanpaşa ovalarının Uşak fabrikası pancar sahasına alınması, Afyon ve Konya bölgelerinde istihsal edilecek pancarların da Çay'da yeni bir fabrika kurularak orada işlenmesi düşünülmüş, fakat hattın ne zaman yapılacağı bilinmediği, sonra Denizli mntıkasında nemotot hastalığı görüldüğü için fabrikanın hemen kurulması münasip görülmemiştir.

7 — Diyarbakır, Siirt mntakalarında 1948 senesinde yapılan araştırmalarda yaz ayları çok sıcak ve kurak olduğu için buralarda ancak sulanabilen arazide pancar ziraatı yapılabileceği, böyle arazinin ise çok az olduğu tesbit edilmiş ve nüfus kesafetinin az, çiftçinin kâfi miktarda ziraat vasıtalarına malik olmadığı düşünülerek burada şeker fabrikası kurulamayacağı neticesine varılmıştır.

8 — Adapazarı, Hendek, Düzce sahalarında yapılan etüt sonunda halen Eskişehir şeker fabrikası pancar sahasına dahil bulunan bu mntıkaların pancar yetiştirmeğe çok müsait buldukları, nakil zorluğu yüzünden buralardan hakkiyle istifade edilemediği, Adapazarında yeni bir fabrika kurulduğu takdirde 1948 yılındanberi Eskişehir ekim sahasına dahil edilen Yenişehir havalisinde istihsal edilen pancarın da rampa yukarı Eskişehire taşınmasına lüzum kalmıyacağı, Eskişehir'in bu mntıkadan temin etmekte olduğu pancarın da Inegöl - Eskişehir ve havalisi ile Porsuk barajının ikmalinden sonra Eskişehir civarında artacak olan ekim sahalarından temin edilebileceği anlaşılmış ve Adapazarında kurulacak fabrikada yılda 12 - 15 ton şeker istihsal edilebileceği hesap edilmişti.

Yapılan bu etüdlere pancar endüstrimizin gelişme hudutlarını az çok tesbit etmiş bulunuyordu. Memleketimizde halen istifade edilmekte olan pancar ekim sahalarına ilâve edilmesi mümkün olan arazi miktarı 12.800 — 15.000 hektardan ibaret olup bu sahalarda alınması muhtemel pancar miktarı da yılda 162 - 206 bin ton olabilecekti. Bu

vaziyette memlekette pancar şekeri istihsalini geliştirmek suretiyle yıllık şeker istihsalimizi ancak 25 - 30 bin ton kadar arttırmak mümkün olacaktı.

Bu miktar memleketin şeker istihlâki açığını kapatamayacağı için Hükümet Adana muntakasında kamış şekeri endüstrisinin kurulmasına karar vermiş ve bu işe lâzım 120 milyon liranın temini için çareler aramağa başlamıştı. Bu sıradada Demokrat Parti Hükümeti iktidara geçti. Yeni Hükümet memlekette hayat pahalılığını azaltmak gayesiyle 24 Haziran 1950 tarih ve 3/11427 sayılı Bakanlar Kurulu kararına dayanan 811 sayılı Koordinasyon kararile mezkûr tarihten itibaren kristal şeker fiyatını 160 kuruştan 130 kuruşa, küp şekerin fiyatını da 180 kuruştan 160 kuruşa indirdi.

Fiatların inmesile beraber istihlâkte yeniden artma temayülleri görüldüğünden istihsalimizin arttırılması meselesi tekrar çok önem kazandı. Yeni iktidar memlekette hususî teşebbüsün gelişmesini memleketimiz menfaatine uygun gördüğü için mevcut şeker fabrikalarının hususî teşebbüse devri ve yeniden kurulacak pancar ve kamış şekeri fabrikalarının hussuî sermaye tarafından kurulmasını kabul etti. Halen mer'iyette bulunan 5 Haziran 1935 tarih ve 2785 sayılı kanun şeker şirketinin kâr haddini %9 olarak tahdit etmiş olduğundan hususî teşebbüs bu işlere beklenen alâkayı göstermedi.

Yalnız Adapazarında bir şeker fabrikası kurulması için Adapazar pancar ekicileri istihsal kooperatifi ortaklığı ile Eskişehir ve civarı pancar ekicileri kooperatifinin ve İş, Ziraat ve Sümerbank ile Türkiye Şeker fabrikaları A. Şirketinin katıldığı bir "Adapazar Şeker Fabrikası Anonim şirketi,, kurulmuştur. Bu şirket fabrikanın bir an önce inşası ile 1953 yılında faaliyete geçirilmesi için çalışmaktadır.

Bundan başka Konya, Amasya ve Kütahyada da yine pancar müstahsilleri tarafından şeker fabrikaları kurulması için teşebbüse geçilmişse de henüz ilerlenmiş değildir.

Bugünkü ekonomik şartlara göre hususî sermaye %9 kâr haddine razı olmayacağından memleketimiz şeker sanayiine hususî teşebbüsün daha geniş alacaklısı ancak bu kâr haddinin arttırılması suretile sağlanabilecektir.